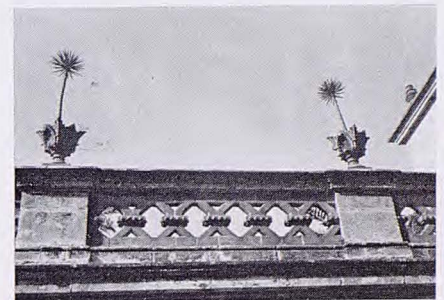

XII. Ciutadella: Conjunt i elements urbans.

- 49. *La Vila Vella.*
- 50. *Muralla damunt el Port.*
- 51. *La Torre de Sant Nicolau.*
- 52. *Baixa Mar.*
- 53. *El Pla de Sant Joan.*
- 54. *Molí Fariner.*

Ciutadella és la segona ciutat de Menorca. A l'extrem oposat de Maó i també a cavall del seu port —molt més petit que el de Maó— va ser fins ben entrat el s. XVIII la capital de l'illa. Ciutadella era respecte a Menorca el que Ciutat era per Mallorca. Sir Robert Kane, primer governador anglès, traslladà la capitalitat a Maó per raó de la qualitat del port, del castell de Sant Felip —element neuràlgic de la defensa de l'illa— i de les reticències que envers l'administració anglesa havien mostrat tant la clerecia com la noblesa establertes a Ciutadella. La vila actual deriva de la implantació medieval emmurallada i no salta el cercle de les muralles (l'actual *contramurada* com l'anomenen els ciutadellencs) per eixamplar-se fins al seu enderrocament que s'inicià el 1873. De primer creix concèntricament, s'omplen els buits que deixen els convents del Socors i de

Ciutadella es la segunda ciudad de Menorca. En el extremo opuesto de Maó y también encabalgada sobre su puerto —mucho menor que el de Maó— hasta muy entrado el s. XVIII fue capital de la isla. Ciutadella era respecto a Menorca lo que Ciutat para Mallorca. Sir Robert Kane, primer gobernador inglés, trasladó la capitalidad a Maó debido a la calidad del puerto, al Castillo de Sant Felip —elemento neurálgico de la defensa de la isla— y a las reticencias que hacia la administración inglesa habían mostrado tanto el clero como la nobleza establecidas en Ciutadella.

La actual ciudad proviene del emplazamiento medieval amurallado y no sobrepasó el límite de sus murallas (la actual *contramurada*, como la denominan los ciutadellanos) para crecer hasta su demolición, iniciada en 1873. En principio creció de modo concéntrico y ocupó los huecos

Ciutadella is Menorca's second city. At the opposite end of the island from Maó and also perched above its port —much smaller than that of Maó— it was, until well into the eighteenth century, the capital of the island. Ciutadella was to Menorca what Ciutat was to Mallorca. Sir Robert Kane, the first English governor, transferred this function to Maó due to the quality of its port, the presence there of the Castell de Sant Felip —of vital importance to the defense of the island—, and because of hostility to the English administration shown by the established nobility and clergy in Ciutadella.

The present-day town evolved from the medieval walled settlement. There was no extension outside the walls (called the *contramurada* by the inhabitants of Ciutadella) until their demolition, for the purposes of expansion, begun in 1873. At first

Sant Francesc després de la desamortització i s'allargassa cap als camins que duen fora vila en les diverses direccions.
Com a Maó, a part del que ofereix

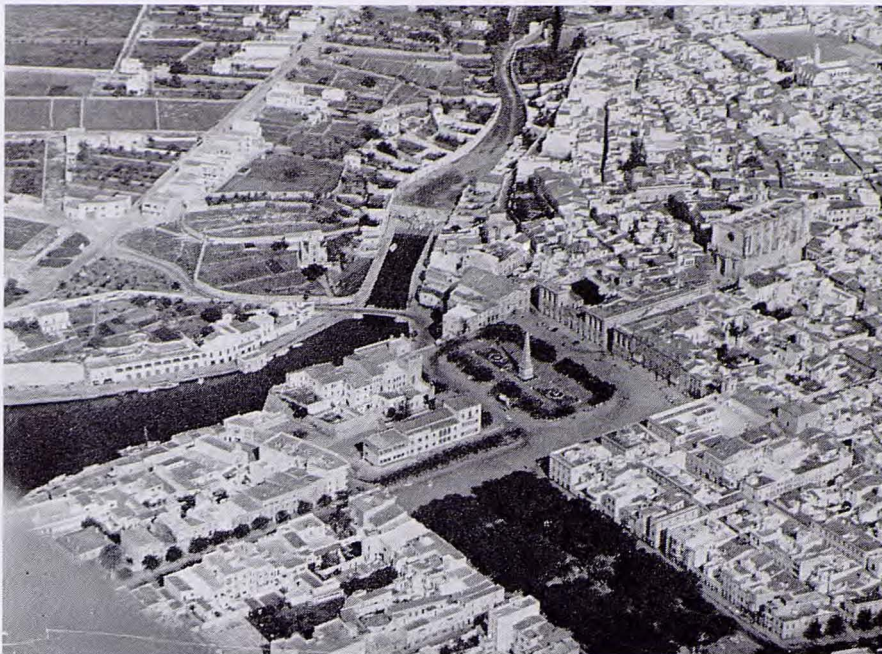

la vila vella (49), la característica arquitectònica dominant del conjunt urbà, fins ben entrats els anys 40, és la simplicitat i uniformitat de composició de les façanes, sempre molt planes (persianes de llibret a cara de fora), d'una gama de colors molt amplia que ressegueix els grocs, torrats, verds i liles, quasi mai blanques, i amb sòcol motllurat que protegeix la part baixa.

No obstant, hi ha algun exemple de finals del s. XIX o començament del XX que surt de l'anonimat de l'arquitectura plana pintada, per mostrar una façana de pedra sigui d'influència manierista com la casa número 5 del carrer del Roser (XII-1) o d'un eclecticisme historicista com la núm. 1 de la plaça d'Alfons III (XII-2) (XII-3).

En aquest capítol la Guia assenyala alguns elements urbans —conjunts de major o menor entitat i elements arquitectònics aïllats— que ajuden a una lectura clara, i crec que sense llacunes, de la vila.

dejados por los conventos del Socors y de Sant Francesc tras la desamortización; se extendió a la vera de los caminos que salen de la población en diversas direcciones.

Como en el caso de Maó, aparte de la ciudad antigua (49) la característica arquitectónica dominante del conjunto urbano, hasta avanzados los años 40, es la simplicidad y uniformidad en la composición de las fachadas, siempre muy lisas (persianas de tablillas colocadas en el exterior) de una gama de colores muy amplia comprende los amarillos, tostados, verdes y lilas, casi nunca blancos, y con zócalos de moldura que protegen la parte inferior.

Hay, sin embargo, alguna muestra de finales del s. XIX o principios del XX que emerge del anonimato de la arquitectura lisa pintada para mostrar una fachada de piedra, sea ésta de influencia manierista, como la casa número 5 de la calle del Roser (XII-1), o de un eclecticisme historicista, como la número 1 de la plaza de Alfons III (XII-2 i XII-3). En este capítulo la Guía señala algunos elementos urbanos —conjuntos de más o menos entidad y elementos arquitectónicos aislados— que ayudan a efectuar una lectura clara y, creo que, sin lagunas de la ciudad.

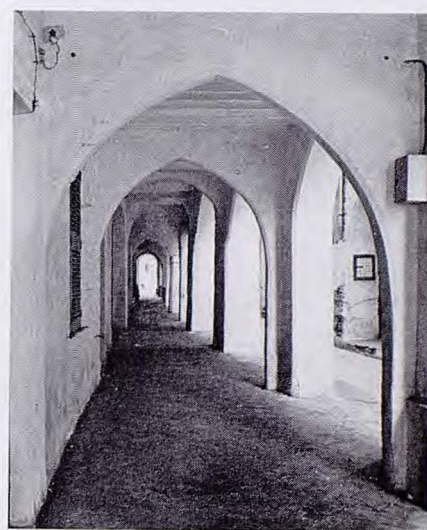
the town grew concentrically, the spaces left by the disappearance of the monasteries of El Socors and Sant Francesc (after the expropriation) were filled; then it spread to-

wards the roads leading away from the town in different directions.

As in Maó, apart from what the old town offers (49), the architectural characteristic which dominated the urban complex, until well into the 'forties, was the simplicity and uniformity of façade compositions, (always very flat with shutters opening outwards), and the wide variety of their colours ranging from yellows through browns to greens and lilacs, white hardly ever appearing, and the moulded socle built in to protect the bottom part.

Nevertheless, there are one or two examples, dating from the turn of the century, which stand out from the anonymity of flat, painted architecture to display a stone façade, possibly mannerist in influence like the house at No. 5 in Carrer del Roser (XII-1) or of an historicist eclecticism like No. 1 in the Plaça d'Alfons III (XII-2) (XII-3).

This chapter pinpoints a few urban elements —both complexes of a greater or lesser entity and isolated architectural elements— which, believe, contribute to a clear and complete understanding of the town.

—Clara i visiblement delimitada pel circuit de la contramurada (actuals carrers General Sanjurjo, José Antonio, Conqueridor i Negrete), la Planada, el Born i la Muradeta, damunt la colàrsega del port, correspon al recinte que havia estat encerclat per les muralles medievals, (50) enderrocades a partir de 1873.

—La ciutat va anar creixent dins d'aquest perímetre des del s. XIV fins al XIX, sense gairebé cap edificació a extramurs.

—La part més vella és la que des de la Plaça de la Catedral s'estén fins a la Muradeta, damunt del plà de Sant Joan.

—De N a S queda travessada pels carrers de Santa Clara, del Bisbe Vila i d'Artruitx, que comuniquen les antigues portes de la muralla, la de Sa Font al costat del bastió encara en peu i la d'Artruitx: D'E a O des de la plaça d'Alfons III on hi havia hagut la porta de Maó, la travessa l'eix més significatiu de la vila: el carrer de la Verge del Carme, la Plaça Vella, el carrer de Ses Voltes, porticat i amb cases de molt diverses èpoques, la Plaça

—Clara y visiblemente delimitada por el circuito de la muralla (actuales calles del General Sanjurjo, José Antonio, Conqueridor y Negrete), la Planada, el Born y la Muradeta, sobre la culata del puerto, corresponde al recinto que estuvo circundado por las murallas medievales (50) demolidas a partir de 1873.

—La ciudad fue creciendo en el interior de este perímetro desde el siglo XIV hasta el XIX sin tener apenas edificaciones extramuros.

—La parte más antigua es la que desde la Plaça de la Catedral se extiende hasta la Muradeta, sobre la explanada de Sant Joan.

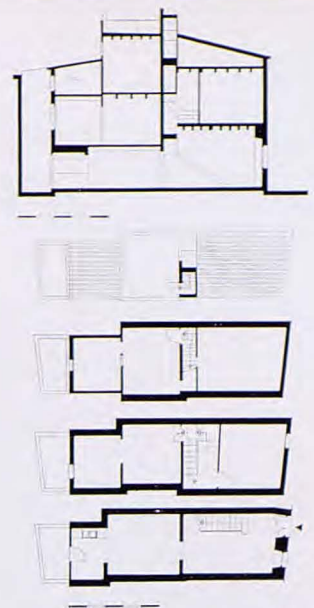
—Es atravesada de N a S por las calles de Santa Clara, del Bisbe Vila y de Artruitx, que unen las antiguas puertas de la muralla: la de Sa Font, a la vera del bastión todavía en pie, y la de Artruitx. De E a O, desde la plaza de Alfons III, donde estaba la puerta de Maó, la atraviesa el eje más significativo de la ciudad: la calle de la Verge del Carme, la Plaça Vella, la calle de Ses Voltes, porticada y con casas de

—Clearly and visibly limited by the circuit of what was the countermure today (Carrer General Sanjurjo, José Antonio, Conqueridor and Negrete), La Planada, El Born and La Muradeta above the rear of the port, the old town corresponds to the district originally enclosed by the medieval walls (50) demolished from 1873 onwards.

The city grew within this perimeter from the fourteenth to the nineteenth century, there having been scarcely any building outside the wall.

The oldest part of Ciutadella is that which extends from the Plaça de la Catedral to La Muradeta, above the Plà de Sant Joan.

—It is crossed from north to south by Carrer Santa Clara, Carrer del Bisbe Vila and Carrer d'Artruitx which join the old wall gates: Sa Font beside the still-standing rampart and Porta d'Artruitx. It is crossed from east to west, from the Plaça d'Alfons III where the Maó gate once stood, by the most important city axis Carrer de la Verge del Carme, la Plaça Vella, the ar-

de la Catedral i el carrer Major (60), per anar a parar al Born, on hi havia hagut la porta de Ponent. La gran esplanada de la plaça d'Es Born, havia estat plaça d'armes de l'alcàsser reial (actual Ajuntament).

—Tota l'àrea (sectors més que altres) té un encís especial per la dimensió i traçat dels carrers, on s'arreglaren una al costat de l'altra les cases de *trast* (*) de diverses èpoques barrejades, sense que es trenqui l'homogeneïtat del teixit urbà, amb una quantitat notable de palaus de nobles, d'una certa qualitat arquitectònica encara que sigui de to menor, i amb els edificis religiosos (XIV) i les intervencions decimonòniques, conseqüència de la desamortització que afectà parcialment les àrees que ocupaven el convent de Sant Agustí (63) i el de Sant Francesc (65) on s'edificaren, respectivament, a finals del s. XIX el Mercat i les Cases Noves (actuals carrers de la Puríssima, 8 de Febrer, 9 de Juliol i Arguimbau). Aquesta barreja, fruit del temps i del sentit comú, dona aquella qualitat i riquesa que sovint somiem i no assolim en les noves actuacions urbanes. Ara cal buscar-les per altres camins.

—La tipologia de la casa de *trast* varia poc al llarg del període d'existència de les muralles. Les que resten en peu amb voltes de *marès* a la planta baixa solen ser del segle XVI i XVII. Potser son més antigues encara les cases amb voltes de la plaça Vella. Podrien arribar a ser del s. XIV. L'escala és l'element vertebrador de la casa; generalment té posició central i ocupa transversalment tota l'amplària del *trast*. Dóna entrada davant i darrera a estudis o cambres, molt poques vegades situades al mateix nivell.

—Recomanem el passeig de nit, quan tota la vila dorm i el silenci és el protagonista. Cal respectar aquest silenci.

muy distintas épocas, la Plaza de la Catedral y la calle Major (60), yendo a parar al Born, donde estuvo la puerta de Poniente. La gran explanada de la plaza del Born fue plaza de armas del alcázar real (actual Ayuntamiento).

—Toda el área (unos sectores más que otros) tiene un encanto especial debido a la dimensión y trazado de las calles, en que se alinean una junto a otra las casas de *trast* (*) de épocas diferentes, mezcladas, sin romper la homogeneidad del entramado urbano, con una apreciable cantidad de palacios de nobles de cierta categoría arquitectónica, si bien de tono menor, con los edificios religiosos (XIV) y las intervenciones decimonónicas, consecuencia de la desamortización que afectó parcialmente a las áreas que ocupaban el convento de Sant Agustí (6) y el de Sant Francesc (65), donde se edificaron, respectivamente, a finales del s. XIX, el Mercado y las Cases Noves (actuales calles de la Puríssima, del 8 de Febrer, del 9 de Juliol y de Arguimbau). Esta mezcla, fruto del tiempo y del sentido común, da una categoría y una riqueza que frecuentemente buscan sin obtener las actuales ordenaciones urbanas. Hoy día se han de buscar por otras vías.

—La tipologia de la casa de *trast* varió poco a lo largo del período de existencia de las muralles. Las que quedan en pie con bóvedas de *marès* en la planta baja suelen ser de los s. XVI y XVII. Quizá sean todavía más antiguas las casas abovedadas de la Plaça Vella. Podrían llegar a ser del s. XIV. La escalera es el elemento vertebrador de la casa; generalmente está en el centro y ocupa, transversalmente, todo el *trast*. Da acceso por delante y por detrás a estancias que en muy pocos casos están situadas al mismo nivel.

Recomendamos el paseo nocturno, cuando la ciudad duerme y el silencio es el protagonista. Silencio que hay que respetar.

caded Carrer de Ses Voltes with houses dating from divers epochs, the Plaça de la Catedral and Carrer Major (60) arriving finally at El Born where the west gate was. The great esplanade of Es Born was originally the parade ground of the royal palace (now the Town Hall). —The whole area (some sectors more than others) has a very special charm thanks to the dimensions and layouts of the streets where houses of *trast* (*) dating from different epochs) huddle together in rows, intermixed with numerous noble palaces of a certain, though low-key, architectural quality, religious buildings (XIV) and nineteenth-century edifices resulting from the expropriation which partially effected the areas occupied by the monastery of Sant Agustí (63) and the monastery of Sant Francesc (65) where the Cases Noves (New Houses) were built at the end of the 1800's (Carrer de la Puríssima, 8 de Febrer, 9 de Juliol and Arguimbau); all this without spoiling the homogeneity of the urban network. This mixture, the fruit of time and common sense, has resulted in an architectural richness which we imagine but never achieve in modern urbanistic complexes. Today it must be sought after along different paths.

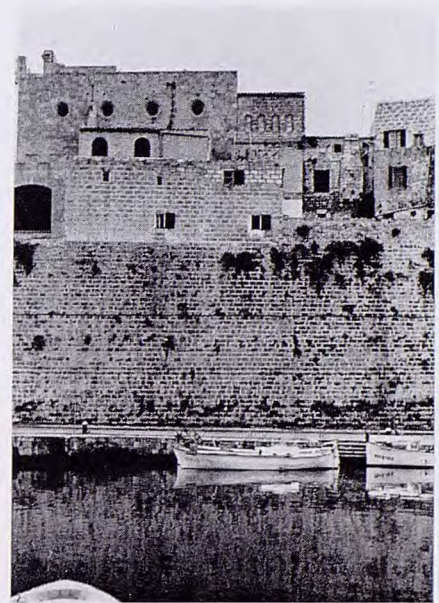
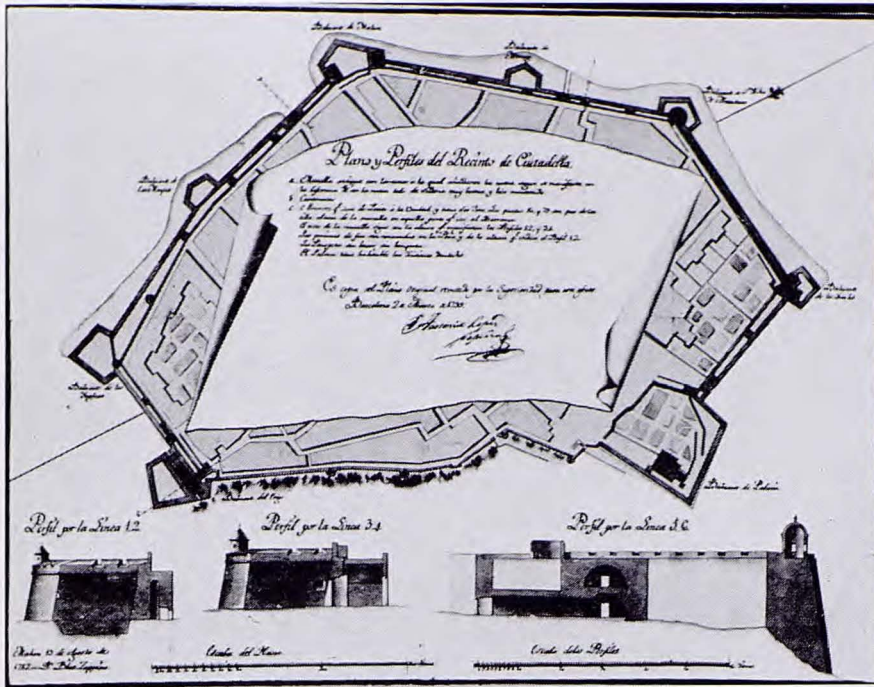
—Types of houses of *trast* varied little throughout the period of the walls' existence. Those still standing, with arcades of *marès* on the ground floor, usually date from the sixteenth and seventeenth centuries. The houses with arcades in the Plaça Vella are possibly even older and might date from as far back as the fourteenth century. The staircase is the vertebral column of these houses, generally occupying a central position and stretching the whole *trast*. It gives access front and back to studies and bedrooms which are seldom on the same level.

* «Trast»: veure nota pàg. 39, vol. I.

* «Trast»: ver nota pàg. 39, vol. I.

* «Trast»: see note page 39, vol. I.

50. MURALLA DAMUNT DEL PORT. Reconstrucció feta durant el s. XVII, sota la direcció del mestre Miquel Saura.

—D'origen romà i àrab, reforçada (s. XIII) per Alfons el Liberal; deruïda pels turcs el 1558; reconstruïda durement i lentament al llarg de tot el s. XVII com a necessitat ineludible, i enderrocada finalment a partir de 1873 per eixamplament de la vila, excepte el tram que domina el port i el pla de Sant Joan, amb el bastió de Sa Font.

—Bell i contundent llençol de paret que suporta i defineix formalment el pas de la vila vella al port, en una perfecta solució d'arquitectura a escala urbana.

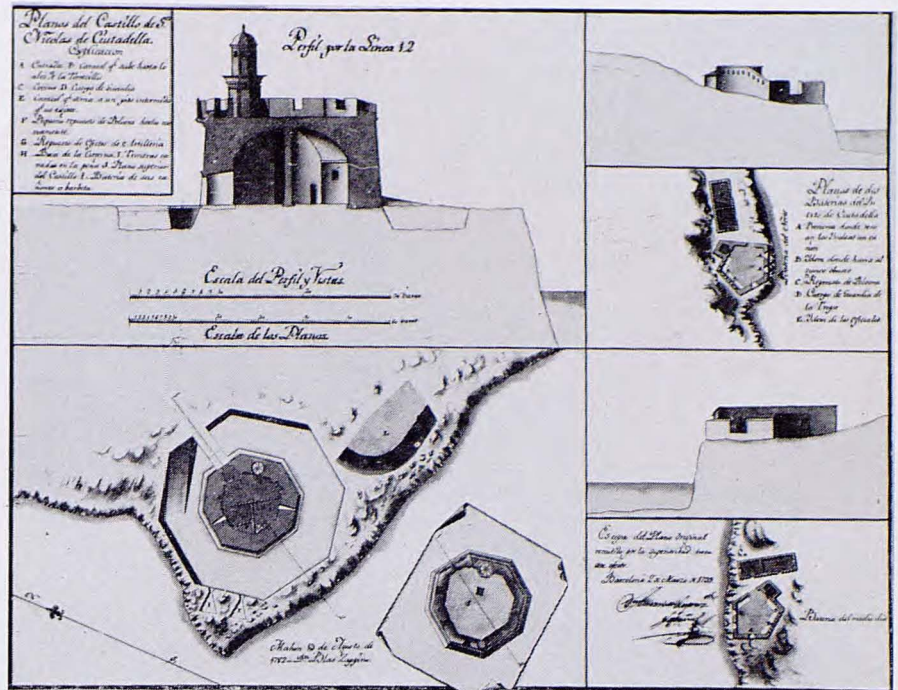
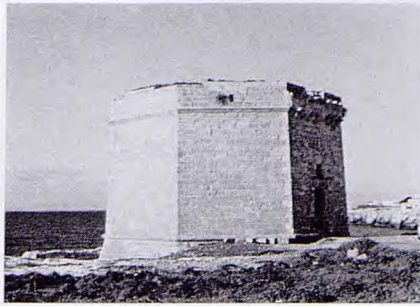
—De origen romano y árabe, fue reforzada (s. XIII) por Alfonso el Liberal; demolida por los turcos en 1558; reconstruida lentamente a todo lo largo del s. XVII por ineludible necesidad y finalmente demolida a partir de 1873 para dar paso al crecimiento de la ciudad, a excepción del tramo que domina el puerto y la plaza de Sant Joan, con el bastión de Sa Font.

—Hermoso y rotundo lienzo de pared que contiene y define formalmente el paso de la ciudad antigua al puerto en una perfecta solución arquitectónica de escala urbana.

—Roman and Arabic in origin, reinforced by Alfons el Liberal (thirteenth century), they were destroyed by the Turks in 1558, reconstructed slowly and laboriously throughout the whole of the seventeenth century and finally demolished once again, from 1873 onwards, due to the necessities of the city's extension. All that remains is the section which looks over Sant Joan and the port and which contains the rampart of Sa Font.

—A beautiful and impressive sheet of wall which formally defines the passage from city to port, it is a perfect architectural solution on an urban scale.

51. LA TORRE DE SANT NICOLAU. Arran de mar al final del passeig de Sant Nicolau. Finals del regnat de Felip IV (cap el 1660).

—Edificació militar construïda per a la defensa de l'entrada del port, coetània d'altres torres de defensa a la costa, del derruït fort de Fornells i de la fortificació del Toro durant el neguit defensiu que planà sobre Menorca després dels devastadors atacs turcs del s. XVI i que durà gairebé tot el s. XVII.

—De planta octogonal i perfil precís i contingut és, amb el seu volum massís (per exigències militars), un exemple arquitectònic de perfecte relació amb l'entorn (els llençols de penya viva tallada a pic sobre l'horitzontalitat del mar blau de la badia de Ciutadella).

—Fita singular que valora i identifica un tros de paisatge costaner.

—Edificación militar construida para defensa de la bocana del puerto, coetànea de otras torres costeras de defensa del demolido fuerte de Fornells y de la fortificación de El Toro en tiempos de la fiebre defensiva que dominó en Menorca tras los devastadores ataques turcos del s. XVI y que perduró casi todo el siglo XVII.

—De planta octogonal y perfil preciso y escueto, es, con su macizo volumen (debido a exigencias militares), un ejemplo arquitectónico de adecuación perfecta al entorno (los farallones verticales de roca viva que caen sobre la horizontalidad del mar azul de la bahía de Ciutadella).

—Singular mojón que caracteriza y valora una parte del paisaje costero.

—A military edifice built to defend the entrance to the port, contemporary with similar defense towers along the coast, and the now ruined fort of Fornells and the Toro fortification, part of the desperate defense measures which were taken in Menorca after the disastrous Turkish attacks of the sixteenth century and which were continued throughout nearly the whole of the seventeenth.

—Octagonal in plan, precise and restrained in outline, it is, with its bulky dimensions (due to its military function) an example of perfect blending with the surrounding landscape: the sheets of rock sculpted against the blue horizon of the Bay of Ciutadella.

—It is a unique landmark which gives this a part of the coastline its particular personality.

52-1

—Riba dreta del port. Un braç de mar d'uns 60 m. d'amplària entra terra endins i al fons és flanquejat, a la seva dreta, per la muralla que recolza edificacions diverses a la vora del moll.

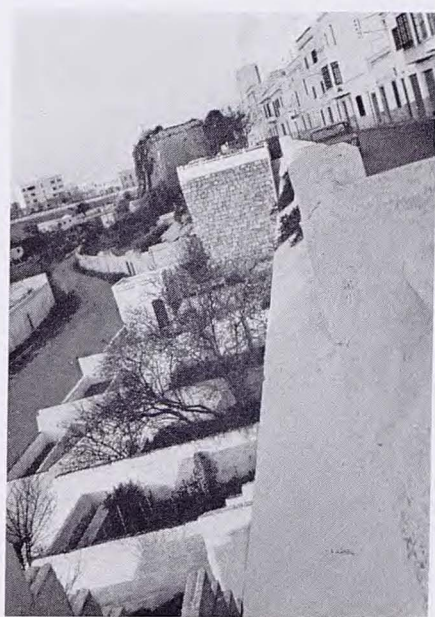
—L'arquitectura de primer terme i de rerafons, independentment dels seus valors, crea —vora l'aigua— un dels conjunts urbans de l'illa de major qualitat formal (silueta i successió de termes) i esdevé un dels centres més plens de vida de la vila. Es notable pel respecte a l'entorn i l'encert amb què s'ha adossat a la muralla el nou edifici de la Casa del Mar (1976, arquitecte Xavier Surinyach) (52-1).

—Ribera derecha del puerto. Brazo de mar de unos 60 m. de anchura que se interna en tierra y está flanqueado a la derecha por una muralla en la que se recuestan edificaciones diversas situadas a orillas del muelle.

—La arquitectura del primer término y la del trasfondo, independientemente de sus valores, crea, a orillas del mar, uno de los conjuntos urbanos de la isla de mayor calidad formal (silueta y sucesión de planos) y llega a ser uno de los centros más llenos de vida de la ciudad. Es notable, por el respeto al entorno y el acierto con que se adosa a la muralla, el nuevo edificio de la Casa del Mar (1976, arquitecto Xavier Surinyach) (52-1).

—The right-hand shore of the port. An inlet some 60 metres wide penetrates inland and is flanked on the right by a wall which embraces different quayside buildings.

—The architecture of both foreground and background, over and above its quality, creates, along the water's edge, one of the island's most remarkable formal urban complexes (outline and succession of receding views) which is also one of the liveliest centres of Ciutadella. A new building, the Casa del Mar, built in 1976 and designed by the architect Xavier Surinyach, is remarkable for the way in which it backs on to the walls in total harmony with the surrounding environment (52-1).

—Rara tipologia d'ordenació de les vores d'un torrent.

—A un i altre cantó s'hi arregen una sèrie de miradors —lloges privilegiades de la festa dels cavalls— abocats al pla de Sant Joan. —Els de la vora dreta, d'esquena al sol ponent, pugen costa amunt en petites terrasses cultivades i jocs d'escalas i balustrades, presidits per petits pavellons d'esbarjo, més o menys barrocs.

—Curiosa tipologia de ordenación de las orillas de una torrentera.

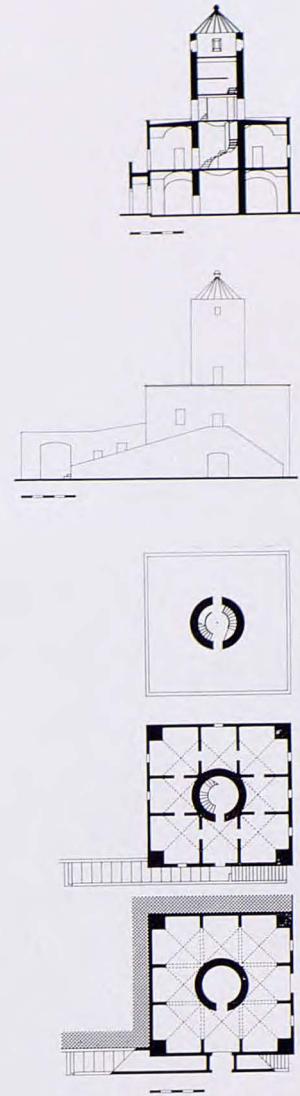
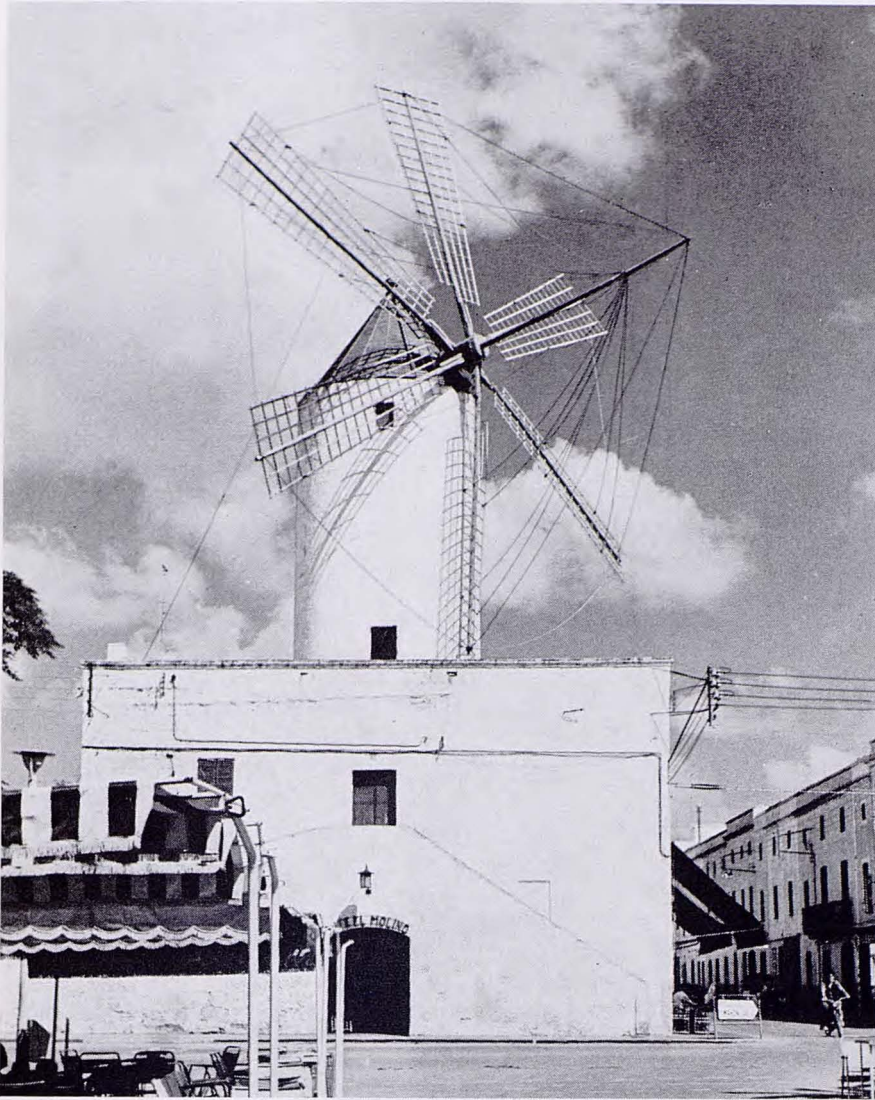
—A uno y otro lado se alinean una serie de miradores —palcos privilegiados para la fiesta de los caballos— sobre la explanada de Sant Joan.

—Los de la orilla derecha, que dan la espalda al sol poniente, trepan pendiente arriba por pequeñas terrazas cultivadas y combinaciones de escaleras y balaustradas presididas por pequeños pabellones de recreo más o menos barrocos.

—Unusual exploitation of the banks of a torrent.

—On both sides there is a row of loggias —vantage points for the privileged classes during horse shows— looking onto the Sant Joan plain.

—Those on the left bank, with their backs to the west, ascend the hillside among small cultivated terraces and sets of stairs and balustrades presided over by small summer pavilions more or less baroque in style.

—Un dels molins fariners que circumdaven la Ciutadella emmurallada fins el 1873, construït prop d'on hi havia el portal de Maó.

—Interès de dos volums purs maclats —cilindre i paralelepípede— (premonició dels espais de servei i servits de L. Kahn).

—Actualment és un cafè.

—Uno de los muchos molinos de harina que circundaban la Ciutadella amurallada hasta 1873; construido cerca de donde estuvo la puerta de Maó.

—Son interesantes los dos volúmenes puros maclados, el cilindro y el paralelepípedo (premonición de los espacios servidores y servidos de L. Kahn).

—En la actualidad es un café.

—One of the many flour mills which surrounded the walled city until 1873; this particular one was built near the Maó Gate.

—Its interest lies in the combination of two pure volumes —cylinder and parallelepiped— which foresees the concepts of L. Kahn.

—Today it is a café.